

This is an electronic reprint of the original article. This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Historisk fiktion och forskarens inlevelseförmåga

Sjöberg, Josefine

Published: 14/12/2023

Document Version
Accepted author manuscript

Document License
Publisher rights policy

[Link to publication](#)

Please cite the original version:

Sjöberg, J. (2023, Dec 14). Historisk fiktion och forskarens inlevelseförmåga. Turun yliopisto, Suomen historia .
<https://blogit.utu.fi/suomenhistoria/historisk-fiktion-och-forskarens-inlevelseformaga/>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Historisk fiktion och forskarens inlevelseförmåga

Historiska romaner samlar stora läsekretsar och fascinerar med sina människonära perspektiv på historien. De gör historien levande och för ofta fram underrepresenterade grupper och erfarenheter som traditionellt har getts mindre uppmärksamhet inom historievetenskaplig forskning. Romanerna inbjuder till fantiserande om människors känslor och tankevärldar i gångna tider, i gränslandet mellan fakta och fiktion. Denna sfär av inlevelse i historien kan även historiker ha stor nytta av att inspireras av i sitt arbete. Skönlitteraturens värde för historieberättande ligger generellt inte i dess faktamässiga innehåll, utan den rör sig på andra nivåer.

Under förra årets jullov sträckläste jag Ulla-Lena Lundbergs nya roman *Lyser och Lågar*. Läsoplevelsen satte igång en tankeprocess som jag inte lyckats få fram i min forskningsprocess dittills. Romanen är en släkthistoria i tre generationer, som sträcker sig från 1850- till 1920-talet. Pigan Bitts historia inleder romanen, med hennes arbetsvandring från Vasa till Helsingfors efter Vasa brand 1852. Bitts erfarenheter och utmaningar under vandringen resonerar starkt med de levnadsöden som jag läser om i rättsprotokollen för mitt avhandlingsarbete. Jag använder material från förfalskningsbrott för att studera allmogens skrivande och kunskapsanvändning under första hälften av 1800-talet. De inblandade i brotten var till överhängande del just sådana arbetsvandrare som Bitt. De förfalskningar jag studerar var nämligen sådana dokument som behövdes för arbetssökande: prästbevis och orlovssedlar. Med dem bevisade man sin härkomst och goda leverne för att kunna få flytta till nya församlingar och få nya tjänster.

Bild 1: Hur såg arbetsvandrarnas vardag ut vid 1800-talets mitt? Målning av Fanny Churberg: "Flyttfåglarna", 1878. Bild: Finlands Nationalgalleri.

Då jag läste Lundbergs roman hade jag hunnit arbeta med mitt material under ett år. Jag hade läst en mängd rättsprotokoll och fått en förståelse för de anklagade personernas bakgrunder och motiv för användandet av förfalskningar. Det jag däremot hade svårt med var att på ett djupare plan förstå dessa människors vardag och känslövärldar under arbetsvandringarna och hur jag skulle kontextualisera de falska prästbevisen och orlovssedlarna som en del av detta. Jag funderade även kring frågor om allmogens skrivkunnighet: vem kunde skriva och hur hade de lärt sig göra det i en tid då skrivkunnighet fortfarande var sällsynt i Finland? De här frågorna är sådana som inte är lätta att besvara. Vi kan helt enkelt inte veta så mycket om erfarenheterna hos dessa människor, som lämnat lite källmaterial efter sig. Som nybliven doktorand med ett helt nytt forskningsämne på bordet hade jag alltså svårt att orientera mig i denna värld jag läste om i materialet. Läsandet av Lundbergs roman utgjorde då något av en vändpunkt för min egna inlevelseförmåga och historiska fantasi. Här hade jag nu plötsligt en berättelse som levandegjorde arbetsvandringarna för mig!

I romanen berättas det om hur pigan Bitt tillsammans med några andra flickor vandrar från gård till gård på sin väg mot Helsingfors och arbetar för mat och sovplats. Vandringen är kantad av hunger, sjukligheter och möten med okända personer, som ibland även kunde bli hotfulla. Berättelsen levandegör även hur det kunde kännas att som svenskspråkig röra sig i finsktalande områden under denna tid. Väl framme i Helsingfors får Bitt en pigtjänst genom att visa upp ett respass från prästen i hemsocknen. Här illustreras vikten av att ha goda dokument med sig på arbetsvandringen. Jungfrun hon visar passet till "beskådar det med gillande: mycket riktigt står hon där som bonddoter med god frejd och vandel".

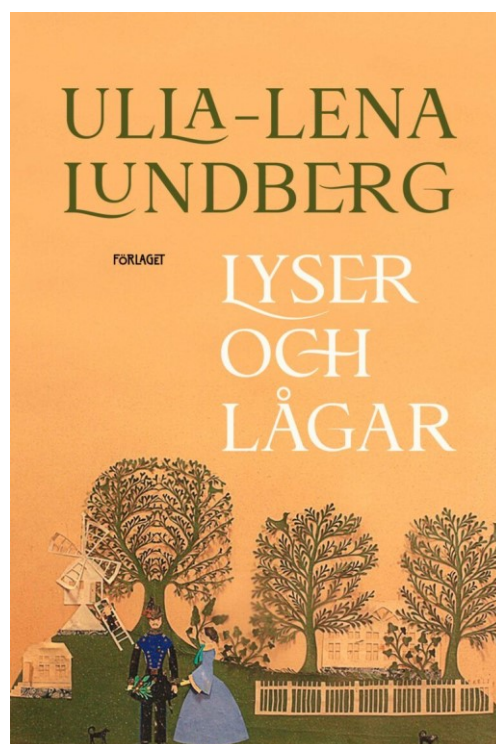

Bild 2: Ulla-Lena Lundbergs nyaste roman ger bl.a. en inblick i 1800-talets arbetsvandringar. Bild: Förlaget.

Om man inte råkade ha så fina bevis på sig som Bitt, kunde det hända att man tydde sig till förfalskningar istället – som människorna i rättsfallen jag studerar gjorde. För att skriva dessa förfalskningar behövde man ofta anlita någon annan skrivkunnig person, eftersom det som sagt

var få som innehade sådana färdigheter. I romanen utgör soldaten Valentin ett exempel på en skrivkunnig person under denna tid. Bitt träffar honom i Helsingfors, och han hjälper henne att skriva brev hem till hennes föräldrar. Berättelsen om hur Valentin lärde sig skriva utgör ytterligare en inspirationskälla för mitt forskande. Valentin hade som ung i hemlighet börjat lära sig genom att använda en bibel och en tidning för att skriva av bokstäver och till slut kunde han även skriva på egen hand ur minnet.

Romanen är baserad på en äkta släkthistoria och grundliga efterforskningar, men är ju ändå en fiktiv berättelse. Lundberg kan förstås inte veta exakt vad Bitt gjorde eller kände, men i rollen som författare har hon friheten att gå bortom verkligheten och det vi inte vet. I romanens efterord konstaterar Lundberg att "fiktionen fungerar [...] på andra villkor och tar andra vägar där ingen redovisning är möjlig eller önskvärd". Skönlitteraturen kan röra sig i andra sfärer än vad som är möjligt i historievetenskapen. Historikern Kim Salomon menar att en av dessa sfärer handlar om människors existentiella erfarenheter. Dessa framstår ofta som "ovetbara och obevisbara" för historiker. Salomon menar att "det existentiella kan inte beläggas utan måste inlevas", och här kan fiktionen inspirera historieskrivningen där källmaterialet lämnar luckor.

I sin essä "Fiktionens utmaningar", framhåller Salomon att historiker inte automatiskt bör avfärda fiktionen som en motröst till historieskrivningen, utan låta fiktionen inspirera och öppna upp för breddade perspektiv och uttolkningar. Både författare och historiker arbetar med berättande och skapande av mening och sammanhang. Gränsdragningar mellan fakta och fiktion är inte heller något absolut – även historievetenskapligt skrivande har i viss mån fiktiva inslag. Den imaginära sfären behövs även för historiker. Det betyder inte att vetenskapliga metoder ska överges, men att historiker kan dra nytta av att inse att fiktionen och historieskrivningen ligger närmare varandra än vad man kan tro. Min läsning av *Lyser och lågar* fungerade som en katalysator för att våga fantisera om hur livet kunde ha sett ut för de människor jag studerar.

Josefine Sjöberg

Skribenten är doktorand vid Åbo Akademi och skriver sin doktorsavhandling inom projektet "Förfalskarna – Allmogens litterarisering och kunskap om det svenska språket i brottlig kontext i Finland under 1800-talets första hälft" (TY & ÅA), som finansieras av Svenska litteratursällskapet i Finland.

Källor

Johannes Heuman. "Respons talar med tre författare om historia och fiktion". *Respons* nr 3 2015. <https://tidskriftenrespons.se/artikel/respons-talar-med-tre-forfattareom-historia-och-fiktion/>

Ulla-Lena Lundberg. *Lyser och lågar*. Helsingfors: Förlaget, 2022.

Kim Salomon. "Fiktionens utmaningar". *Historisk tidskrift* 133:3 (2013).

Beverly Southgate. *History Meets Fiction*. Routledge, 2009.